

ნინო სილაგაძე

არქიტექტურული და რელიეფური ფრაგმენტები სოფ. ლიპიდან

წარმოდგენილ სტატიაში შევხებით ნაკლებად შესწავლილ ძეგლს – თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფ. ლიპის მახლობლად განლაგებული ეკლესიის ნაშთებს. ძეგლი მდებარეობს სოფლიდან ორიოდე კმ-ში, ლიპსა და სოფ. დმანისს შორის ოდესღაც არსებული გზის მახლობლად (სურ. 1).

ხსენებულ ძეგლს ერთადერთი სამეცნიერო ნაშრომი ეძღვნება – თ. ბარნაველის მცირე სტატია.¹ სტატიაში ავტორი მიუთითებს, რომ 1961-66 წლებში რ. შმერლინგთან ერთად იკვლევდა თეთრიწყაროს რაიონის ეპიგრაფიკულ ძეგლებსა და ტოპონიმიკას. ამ პერიოდში მან ყურადღება მიაქცია ხსენებულ არქიტექტურულ ფრაგმენტებს. ადგილობრივ მოსახლეობას ეკლესიის სახელი არ ახსოვს და მას კასარეთის ეკლესიას უწოდებს. სოფ. ლიპის მოსახლეობა აქ გორის რაიონიდან, სოფ. კასარეთიდან ყოფილა გადმოსახლებული და, ამდენად, როგორც ჩანს, ეკლესიას ეს სახელი მოგვიანებით შეარქვეს. თ. ბარნაველი თქმით, მოხუცების გადმოცემით, დღესასწაული 15 ივლისს, ანუ კვირიკესა და ივლიტას დღეს იმართებოდა.² დღეს სოფ. ლიპი პრაქტიკულად დაცლილია, ოფიციალურად აქ 15 მცხოვრები ირიცხება. სოფელში ადრე მცხოვრები ოსები წასულები არიან და ახალმა მოსახლეობამ არაფერი იცის ეკლესიის შესახებ.

თ. ბარნაველის სტატიაში არაა მოცემული ნაგებობის ანაზოში, სქემები ან მისი რეკონსტრუქციის რაიმე ცდა. ასევე არაფერს ამბობს ავტორი ეკლესიის თარიღის შესახებ, მხოლოდ მცირე რუსულ ანოტაციაში ასახელებს მისი აგების სავარაუდო თარიღად X-XI სს-ს, თუმცა ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე. ამრიგად, ჩვენი აზრით, ხსენებული ძეგლი უფრო დეტალურ

¹ თ. ბარნაველი. სოფ. ლიპის ეკლესიის ერთი არქიტექტურული დეტალი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. ტ. 56. 1969, გვ. 756-760.

² თ. ბარნაველი. სოფ. ლიპის ეკლესიის ერთი არქიტექტურული დეტალი, გვ. 756.

შესწავლას საჭიროებს.

სოფ. ლიპის მაზლობლად განლაგებული, ამჟამად ნანგრევებად ქცეული ეკლესია დარბაზულ ნაგებობას წარმოადგენს სამხრეთის მინაშენით დარბაზის მთელ სიგრძეზე (სურ. 2, 3, 4, 5). მინაშენის გარეშე დარბაზის ზომებია 6,43 მ×3,1 მ. თავად მინაშენი საერთოდ დანგრეულია და ზედაპირული დათვალიერების შედეგად მხოლოდ დაახლოებით შეიძლება ითქვას, რომ მისი სიგანე 1,5 მ-ია. თავად დარბაზიც პრაქტიკულად ნანგრევებადაა ქცეული და თითქმის არ ექვემდებარება რეკონსტრუქციას. ეკლესია აგებულია საკმაოდ დიდი, მოუხეშავად დამუშავებული რუხი ქვის კვადრებით (გამოყენებულია ე.წ. ალგეთის ქვა). უფრო საგულდაგულოდ დამუშავებული ქვები გამოყენებულია დარბაზის სამხრეთ მხარეს განლაგებული შესასვლელის თავზე, მინაშენის სავარაუდო შესასვლელის ადგილას და აფსიდის ტრიუმფალური თაღის პილასტრის შემორჩენილ ფრაგმენტზე. დარბაზის შესასვლელის თავზე ორი რკალისებურად გათლილი ქვა თაღს ქმნის, თუმცა ძნელია თქმა, ტიშპანი იყო აქ თუ ლუნეტი (უფრო სავარაუდოა ღია ლუნეტის არსებობა). ძაღზე საინტერესოა სამხრეთ მხარეს განლაგებული აფსიდისპირა პილასტრის ფორმა – მასზე ამოკვეთილია რელიეფური ჯვარი საფეხურისებრ კვარცხლბეკზე (გოლგოთას ჯვარი) (სურ. 6). მის მოპირდაპირედ, ჩრდილოეთის კედელთან გდია ანალოგიური, ორად გადატეხილი ბლოკი ასეთივე ჯვრის გამოსახულებით (როგორც ჩანს, მეორე აფსიდისპირა პილასტრი) (სურ. 7). აფსიდში ღვას ტრაპეზი (ქვევითკენ შევიწროებული სვეტისებრი რუხი ქვა რელიეფური ჯვრით) და განირჩევა ხარისხი – საფეხურისებრი შემაღლება საკუროთხევლისთვის (სურ. 8).

რაც შეეხება თავად დარბაზს, მისი სამხრეთის და აღმოსავლეთის კედლები ძაღზე ფრაგმენტულადაა შემონახული (კონქის მაქსიმალური სიმაღლეა 2 მ., დასავლეთის კედლისა – 1,47 მ.), ხოლო სარკმლები საერთოდ არ შემორჩა. ჩრდილოეთისა და დასავლეთის კედლები თითქმის მთლიანად ჩაშლილია და ქვები იქვე ყრია (სურ. 9, 10).

დარბაზის სამხრეთ კედელში არსებული კარი ზუსტად მინაშენის შესასვლელის ღერძზეა. მინაშენი თითქმის დაშლილია, ქვები გარეთაც ყრია და ამ ქვებში რელიეფური სტელების ფრაგმენტები დავაფიქსირეთ, რომლებზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ. დანგრეულ მინაშენში არის კიდევ ორი საინტერესო რელიეფული ფილა, რომლებიც, სავარაუდოდ, ეკლესიას ეკუთვნოდა. მიმდებარე ტერიტორიაზე მიმოხეილ ქვებში მრავალი საყურადღებო არქიტექტურული

დეტალია, მათ შორის: მორკალული ქვა – სავარაუდოდ მინაშენის შესასვლელის ტიშპანის თუ ლუნეტის თაღის ფრაგმენტი; სვეტის ბაზა (ზომები $50 \times 45 \times 30$ სმ, სვეტის დიამეტრი – 40 სმ.); ორი მართკუთხა ბლოკი – სავარაუდოდ, კარნიზის ფრაგმენტები; რამდენიმე ღრმულიანი ქვა – სავარაუდოდ, ქვაჯვარის ბაზები (სურ. 13, 14, 15, 16).

ეკლესია, როგორც ჩანს, გალავნით იყო გარშემორტყმული, მისი ნაშთები ცხადად განირჩევა (სურ. 11, 12).

ეკლესიის კედლის წყობა შედგება ძალიან მსხვილი, ტლანქად დამუშავებული ბლოკებისგან. ზოგი ძალიან დიდია, მაგ., შესასვლელის თაღის საყრდენი ქვის სიგანე 70 სმ-ია. გამოყენებულია შემაერთებული ღუღაბი. კიდევ უფრო მასიური ქვები გამოყენებულია გალავნისათვის.

რაც შეეხება რელიეფურ ფრაგმენტებს, რომლებიც სავარაუდოდ თავად ნაგებობას ეკუთვნის, პირველ რიგში, გვინდა შეგვიჩვენოთ ძალზე საინტერესო ფილაზე, რომელიც ამჟამად დანგრეულ მინაშენში გვლია (სურ. 21). თ. ბარნაველს მოცემული აქვს მისი გრაფიკული სქემა. მისი აზრით, ეს შესასვლელის ტიშპანია, რომელზეც ამოკვეთილია რაღაც ნაგებობის გეგმა თუ სქემა.³ მართალია, ასეთი შემთხვევები ქართულ სინამდვილეში არსებობს (მაგ., ქოროლოს ეკლესიის საქტიტოტრო რელიეფი (სურ. 22)), მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნაგებობა დარბაზულ ეკლესიას წარმოადგენს მინაშენით სამხრეთიდან, რომელიც მთელ სიგრძეზე მიუყვება შენობას, აღნიშნული კომპოზიცია ნაკლებად სავარაუდოა, მისი გეგმა იყოს. ყოველ შემთხვევაში, განირჩევა კვარცხლბეკზე მდგომი ორი ჯვარი კომპოზიციის მარჯვენა და მარცხენა მხარეებზე და სამ სექციად დაყოფილი ცენტრალური არე „სოკოსები“ გამოსახულებებით. რთულია იმის თქმა, რას წარმოადგენს აღნიშნული კომპოზიცია, რადგან ჩვენთვის ქართულ სინამდვილეში რაიმე მსგავსი გამოსახულება უცნობია. ერთადერთ ოდნავ მიმსგავსებულ დეკორატიულ დეტალად შესაძლებელია მივიჩნიოთ ადრექრისტიანული ხანის ქართულ რელიეფურ სტელებზე გავრცელებული „კამარების“ მოტივი, რომლებიც ხშირად ამკობს სტელების კაპიტელებს (მაგ., ხანდისის სტელა (VI ს.), დიდი გომარეთის სტელების ფრაგმენტები (VI-VII სს.),⁴ ბოლნისის რ-ში აღმოჩენილი

³ თ. ბარნაველი. სოფ. ლიპის ეკლესიის ერთი არქიტექტურული დეტალი, გვ. 758-759.

⁴ კ. მაჩაბელი. ადრეული შუა საუკუნეების ქართული ქვაჯვარები. თბ. 2008, ტაბ. 13, 53.

სტელის კაპიტელი (VII ს.), ლამაზი გორას სტელის ფრაგმენტი (VI-VII სს.), ბაღჩალარის სტელა (VI-VII სს.), ზემო სკრას სტელა (V-VI სს.) და მრავალი სხვ.⁵).

საინტერესოა, აგრეთვე, საცხენისის სტელის ფრაგმენტი (VI ს.), რომლის მარცხენა წახნაგზე გამოსახულია შობისა და ხარების სცენები. ხარების ორფიგურიანი კომპოზიციის თავზე განირჩევა თაღედი. ეს არქიტექტურული დეტალი სიმბოლურად ქალაქ ნაზარეთს განასახიერებს, როგორც ეს მიღებულია ხარების სცენის იკონოგრაფიაში. მაგრამ ადრექრისტიანულ რელიეფებში ასეთი არქიტექტურული კულისების გამოყენება საკმაოდ იშვიათი შემთხვევაა. ამასთან, რამდენიმე ადრეულ ძეგლზე (მაგ., მილანის სპილოსძელის ხატი ტრიეულციოს კოლექციიდან ხარების გამოსახულებით (VI ს.) ან მაქსიმიანეს ტახტის რელიეფი იერუსალიმად შესვლის სცენით (VI ს.)) ანტიკური სტილის არქიტრავული ნაგებობი, პორტიკებია წარმოდგენილი და არა თაღედი.⁶

როგორც ნ. ჩუბინაშვილი წერს, ნალისებრი თაღების თუ კამარების და პილასტრების აღნიშნული მოტივი იმდენად გავრცელებულია ადრექრისტიანული ქართული სტელების დეკორში, რომ საფიქრებელია, იგი სიმბოლურ მოტივს წარმოადგენდეს. მეცნიერის ვარაუდით, ეს იერუსალიმის უფლის საფლავის ეკლესიის სიმბოლური განსახიერებაა.⁷ ამრიგად, ფრთხილი ჰიპოთეზის სახით შეგვიძლია დაუშვათ რაიმე მსგავსი სიმბოლიკის არსებობა ლიბის ეკლესიის უჩვეულო რელიეფურ გამოსახულებაზეც, რადგან ის მართლაც შესაძლებელია მივამსგავსოთ რაიმე არქიტექტურული ნაგებობის თუ მისი ფასადის სქემას. ერთადერთი, რისი თქმაც მეტ-ნაკლები დამაჯერებლობით შეიძლება, ისაა, რომ თუ რელიეფი სქემატურად რაიმე ნაგებობას წარმოგვიდგენს, სავარაუდოა, რომ ეს ნაგებობა წმინდა მიწაზე არსებობს ან არსებობდა.

1969 წელს თ. ბარნაველი წერდა, რომ ეს რელიეფი უნიკალურია, მას არ აქვს ანალოგია ქართულ სინამდვილეში და სასწრაფოდ საჭიროებს გადატანას მუზეუმში. სამწუხაროდ, როგორც ამ ფრაგმენტის, ისე ლიბის ეკლესიის სხვა ნაშთების მდგომარეობა კვლავ სავალალო რჩება.

⁵ გ. ჯავახიშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული სტელები. თბ. 1998, გვ. 11, 12, 31, 39.

⁶ კ. მაჩაბელი. სტელის ფრაგმენტი სოფელ საცხენისიდან. ARS Georgica. თბ. 1991, გვ. 51-65.

⁷ Н. Чубинашвили. Хандиси. Тб. 1972, გვ. 13.

კიდევ ერთი რელიეფური ფრაგმენტი – კერტიკალურად მდგომი სწორკუთხა ბლოკი, შესაძლებელია, შენობის ელემენტი, მდებარეობს ეკლესიის დანგრეული სამხრეთის მინაშენის გარე კედელთან (სურ. 23, 24). იქვე, მოპირდაპირე მხარეს, ასეთივე დიდი მართკუთხა, მაგრამ ურელიეფო ბლოკია. როგორც ჩანს, აქ შესასვლელი იყო განლაგებული. რელიეფის ცენტრში ორნამენტული ჯვარია, არე დაფარულია ჯვრიანი მედალიონებისგან შემდგარი მჭიდრო ორნამენტით. ჩარჩოს მოიუყვება ასეთივე მედალიონების მწკრივი, ხოლო ცენტრალური არე შედგება ერთმანეთზე გადასული წრეების და ჯვრების მოტივებისაგან. მსგავს ორნამენტს ვხედავთ გრიგოლ მამასახლისის სტელაზე (VI-VII სს.),⁸ ასევე ბოლნისის სიონის სტოას კაპიტელებზე და სვეტიცხოვლის სამხრეთ-დასავლეთ გუმბათქვეშა ბურჯის ქვეშ V საუკუნის ბაზილიკიდან შემორჩენილ სვეტის ბაზაზე. ამგვარად, მსგავსი ორნამენტი საკმაოდ გავრცელებულია V-VII სს-ში.

ხსენებული მონაცემების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება საუბარი ლიპის მახლობლად მდებარე ეკლესიის სავარაუდო თარიღის პრობლემაზე, რომელსაც ძალზე ართულებს ძეგლის სავალალო მდგომარეობა. მხოლოდ რამდენიმე ფაქტს შეგვიძლია დავეყრდნოთ, მათ შორის – კედლის წყობისა და ქვის დამუშავების ხასიათს. შემაერთებული დუღაბის გამოყენება, მსხვილი ქვის კვადრები, მათი არაერთგვაროვანი ზომა, ოდნავ უხეში დამუშავება არ ეწინააღმდეგება ძეგლის დათარიღებას VI-VII სს-ით. გასათვალისწინებელია ასევე, რომ თეთრიწყაროს და მის მიმდებარე ბოლნისისა და დმანისის რაიონებში ამ პერიოდის და ამ ტიპის (ერთ მხარეს სტოას ტიპის მინაშენის მქონე) დარბაზული ეკლესიები მრავლადაა.

ლიპის ეკლესიის მახლობლად დაფიქსირებული სვეტის ბაზა და მორკალული ქვა იძლევა იმის ვარაუდის საშუალებას, რომ სამხრეთის მინაშენის შესასვლელს შეიძლება სვეტზე გადასული ორმალიანი თაღის სახე ჰქონდა, ანუ მინაშენი სტოას წარმოადგენდა. მსგავსი სტრუქტურა აქვს მაგ., თრიალეთი-ოლთისის და აიაზმა-თეთრიწყაროს ეკლესიებს (VI ს-ის შეახანები)⁹ (სურ. 17, 18, 20). იმავე ტიპისაა ჯავახეთის და ქვემო ქართლის რამდენიმე სხვა ძეგლიც: მაგ., ტაძალა (VI ს-ის I ნახ.),¹⁰ სარო (VII-VIII სს.)¹¹ და

⁸ გ. ჯავახიშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული სტელები, გვ. 36-37.

⁹ Н. Чубинашвили, Р. Шмерлинг. Древние храмы в селениях Триалети-Олтиси и Тетрицкаро. ARS Georgica. 4. Тб. 1958, გვ. 47-65.

¹⁰ Н. Чубинашвили. Шашианис Самеба. Тб. 1988, გვ. 77-78.

ყიზილ-დერესის ეკლესია (V-VI სს.). ყველა ამ ნაგებობას ეკვდერი-მინაშენი გახსნილი აქვს ერთ სვეტზე გადასული ორი თაღით. ყველა შემთხვევაში გამოყენებულია მასიური პროპორციების, მძლავრი, დაბალი სვეტი ასევე მასიური ტრაპეციის მაგვარი კაპიტელით და კუბური ბაზისით. დაახლოებით ასეთია ლიპის ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილი ბაზისიც.

ამავე ტიპის ძეგლებს შეიძლება დავუკავშიროთ აკვანებას ეკლესიაც, სადაც, მართალია, მინაშენი დანგრეულია, მაგრამ აქაც იგი სამხრეთის მხარესაა განლაგებული და შესაძლებელია, ისიც გახსნილი იყო ორმაგი თაღით (სურ. 19). თუმცა აქ მინაშენი ორ ნაწილადაა გაყოფილი – ერთმანეთისგან გამოყოფილია მთავარი დარბაზის აფსიდის მიმდებარე მცირე კვადრატული აფსიდიანი სათავსი და მოგრძო შესასვლელი.¹²

დავუბრუნდეთ რელიეფურ ფრაგმენტებს, რომლებიც ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე დავაფიქსირეთ.

პირველი ფრაგმენტი, სავრაუდოდ სტელა, წარმოადგენს კვარცხლბეკზე მდგომ სწორკუთხა ბლოკს (60×40×30 სმ). მასზე მოცემულია ბოლოებში გაგანიერებული და კუწუბებით დამუშავებული რელიეფური ჯვარი, რომლის ქვევით მოჩანს ზოროასტრული წასაკვრავის ბოლოები (სურ. 25, 26). ბაფთის ბოლოები დამუშავებულია პარალელური ხაზებით. კომპოზიციის ზედა ნაწილში, ჯვრის აქეთ-იქით ორი მედალიონია: ერთს ბორჯღაღის სახე აქვს, მეორე წარმოადგენს რადიალური შტრიხებით დამუშავებულ კონცენტრული წრეებს (მზე და მთვარე). ფილის ზედა კიდეზე ოდნავ შევრილი კარნიზია, ბოლოებში გაგანიერებული ჯვრების მწკრივით. თავად დიდი ჯვრის ფორმა თითქმის მთლიანად ემთხვევა აკაურთას ეკლესიის ინტერიერში არსებულ გამოსახულებებს (სურ. 27, 28), ასევე კუმურდოს ეკლესიის შესასვლელთან მდებარე რელიეფურ ფილაზე მოცემულ ჯვარს. მთლიანი კომპოზიციის თითქმის ზუსტ ანალოგიას ვხედავთ ბრდაძორის სტელის (VI ს-ის II ნახ.) დასავლეთ წახნაგის ქვედა ნაწილში, მხოლოდ აქ მედალიონები ვარდულის ფორმისაა (სურ. 34).¹³

ზოროასტრული წმინდა წასაკვრავი ქართულ რელიეფებზე იშვიათობა

¹¹ Н. Чубинашвили, Шашианис Самеба, გვ. 98-99

¹² ლ. რჩეულიშვილი. ქართული ხუროთმოძღვრების სამი უცნობი ძეგლი. ARS Georgica 2. თბ. 1958, გვ. 27-47.

¹³ კ. მაჩაბელი. ადრეული შუა საუკუნეების ქართული ქვაჯვარები, გვ. 117, ტაბ. 17.

არაა და გვხვდება V-VII სს-ში (მაგ., წილკნის ეკლესიის ტრიუმფალურ თაღზე მოთავსებულ ჯვართან კომბინაციაში (V ს.) (სურ. 33), აკვანების ეკლესიის რელიეფზე (V-VI სს.) (სურ. 31), ბოლნისის სიონის ფასადზე (V ს.) (სურ. 32), გიულბაგის რელიეფზე (VI ს.) (სურ. 29), ასევე ქვასვეტის ფრაგმენტზე ზემო თმოგვიდან (VII ს.) (სურ. 30), სადაც ჯვრიანი შტანდარტის ბუნზე აქეთ-იქით მობმულია მორკალვით ზეადმართული ბაფთის ბოლოები.¹⁴ ასეთივე წასაკრავი ამკობს ჯვრიან მედალიონს უკანაგორის სტელის ბაზაზე. უკანასკნელ ფრაგმენტს აქვს ასომთავრული წარწერაც, რის მიხედვითაც ვ. ჯაფარიძე მას VI ს-ით ათარიღებს,¹⁵ ხოლო ნ. შოშიაშვილი – VII ს-ით.¹⁶ ლიპის სტელაზე მოცემული ჯვრის მიახლოებული ფორმისაა აგრეთვე სკულპტურული ჯვრები დმანისიდან (V-VI სს.)¹⁷ (სურ. 35).

მზისა და მთვარის (დეკორატიული მედალიონების) მოტივი ასევე ძალიან გავრცელებულია V-VII სს-ის. ქართულ ხელოვნებაში (ხანდისის სტელა (VI ს.), ქვემო ბოლნისის რელიეფი (VII ს.), აკაურთას ეკლესიის შესასვლელის რელიეფი, სტელის ფრაგმენტი წვეროდაბლის ეკლესიიდან ჭერეშში (VI ს.) და მრავალი სხვ.). ლიპის რელიეფის მარჯვენა მედალიონი მოგვაგონებს ქვემო ბოლნისის მაცხოვრის ამალეების კომპოზიციის მზეს (კონცენტრული წრეები და რადიალური ხაზები). ასეთივე მედალიონი შემორჩენილია თეთრიწყაროს ეკლესიის სვეტისთავზე (VI ს.-VII ს-ის დასაწყისი).

ორი ფილა-სტელა თითქმის ანალოგიური გამოსახულებებით შემორჩენილია ლიპის ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე სამხრეთ მხარეს, გალავნის შიგნით. ერთი მიწაზე გდია და შუაზეა გადატეხილი. აქვე დევს მისი ბაზაც. გატეხილ სტელაზე გამოსახულია ზემოთ განხილული ქვასვეტის ანალოგიური ჯვარი ზოროასტრული ლენტებით, მხოლოდ მზისა და მთვარის მაგიერ მცირე ჯვრებია ამოკვეთილი (სურ. 37). მისი ზომებია 70×43×18 სმ.

მეორე ფილა იქვე ახლოს მიყუდებულია ხეზე. მასზე იგივე კომპოზიციაა მოცემული, მხოლოდ ფილის ფორმა ოდნავ განსხვავებულია – ზევით-

¹⁴ გ. ჯავახიშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული სტელები, გვ. 41.

¹⁵ ვ. ჯაფარიძე. ადრეული შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები ქვემო ქართლიდან. თბ. 1981, გვ. 75.

¹⁶ ლაპიდარული წარწერები. I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1980, გვ. 99.

¹⁷ კ. მაჩაბელი. ადრეული შუა საუკუნეების ქართული ქვაჯვარები, ტაბ. 62, 64.

კენ გაგანიერებული (ზომები 75×30×15 სმ, სიგანე აღებულია განიერ მხარეს) (სურ. 36).

კიდევ ერთი ფილა-სტელა თითქმის ჩაფლულია მიწაში და სიგრძეზეა გატეხილი. მასზე წარმოდგენილია წაგრძელებული ჯვარი ბოლოებში დეკორატიული მედალიონებით (სურ. 38). ჯვარი ფორმით ანალოგიას პოულობს ბერურაშენის სტელის ბაზაზე ამოკვეთილ ჯვართან (სურ. 39) (ბერურაშენის ფრაგმენტს თან ახლავს ბერძნული წარწერა, რომლის მიხედვითაც იგი V-VI სს-ით თარიღდება¹⁸). ჩვენი აზრით, ლიპის ფრაგმენტი ძალზე ახლოს უნდა იყოს ამ საინტერესო ძეგლთან. ამავე დროს, გატეხილ ფილაზე განირჩევა ზოროასტრული წასაკრავის ბოლოც, რაც ძალზე ტიპურია V-VII სს-ის. ძეგლებისათვის.

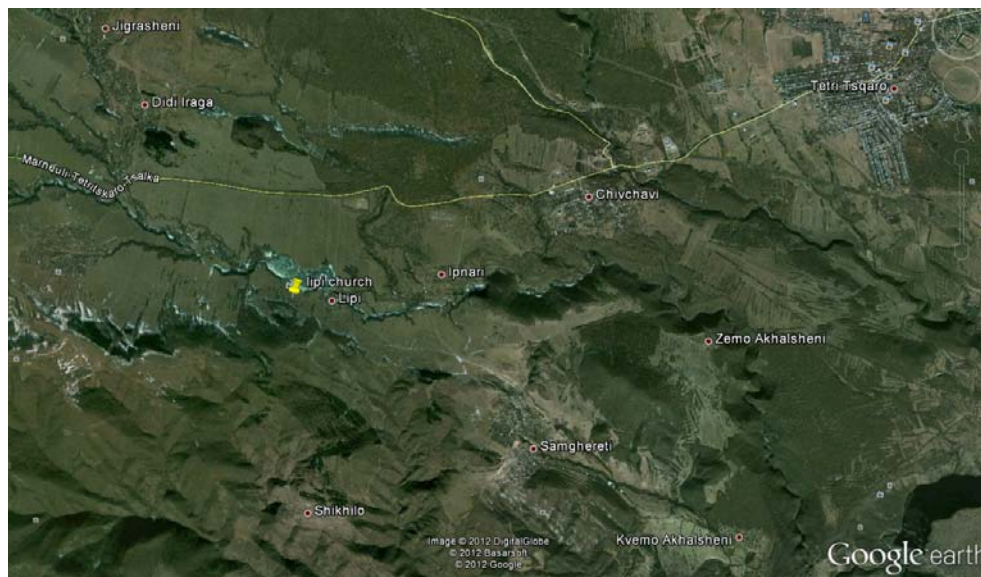
ყოველივე ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, სტელების ფრაგმენტების დათარიღება საკმაოდ დიდი ალბათობით შესაძლებელია VI-VII სს-ით (თ. ბარნაველი, რომელიც მთლიანად ეკლესიას X-XI სს-ით ათარიღებს, არაფერს არ ამბობს კონკრეტულად რელიეფური დეტალების თარიღის შესახებ). გამორიცხული არაა, რომ თავად ნაგებობაც ამავე ეპოქას – VI-VII სს. – განეკუთვნება.

დამატებით არგუმენტებს ასეთი დათარიღებისათვის პალეოგრაფიული მონაცემებიც გვაძლევს. თ. ყაუხჩიშვილს გამოქვეყნებული აქვს ბერძნული წარწერის ფრაგმენტი სოფ. ლიპიდან („... და თეოპისტე“), რომელიც, მისი სიტყვებით, ჩამოვარდნილი იყო ამ სოფლის მახლობლად მდებარე ერთნავიანი ეკლესიიდან. წარწერა ადრებიზანტიური ხანით, VI-VII სს-ით თარიღდება.¹⁹ რა თქმა უნდა, არაა აუცილებელი, ეკლესია და სტელები თანადროული იყოს, მაგრამ ეს გამორიცხულიც არ არის. ადრექრისტიანულ ხანაში ასეთი შემთხვევები ცნობილია (მაგ., ხევის სიონი, გიორგიწმინდას ეკლესია ზემო კარძიასთან (ორივე – VI-VII სს. და სხვ.²⁰).

¹⁸ თ. ყაუხჩიშვილი. კაზრეთის ბერძნული წარწერა. სსმ მოამბე. XXVII. თბ. 1967, გვ. 152-156; ვ. ჯაფარიძე. ქართული ხელოვნების და დამწერლობის ახლად აღმოჩენილი ძეგლები ქვემო ქართლიდან. „ძეგლის მეგობარი“. 1970, გვ. 52-62.

¹⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული წარწერები საქართველოში. თბ. 2009, გვ. 254.

²⁰ Н. Чубинашвили. Хандиси, გვ. 10.

სურ. 1

სურ. 2. ლიბის ეკლესია. ხედი
სამხრეთიდან

სურ. 3. ლიბის ეკლესია. ხედი
სამხრეთ-დასავლეთზე

სურ. 4. ლიბის ეკლესია. ხედი
ჩრდილოეთიდან

სურ. 5. ლიბის ეკლესია. ხედი
სამხრეთ-აღმოსავლეთზე

სურ. 6. ლიპის ეკლესიის სამხრეთი
აფსიდისპირა პილასტრი

სურ. 7. ლიპის ეკლესიის ჩრდილოეთი
აფსიდისპირა პილასტრი

სურ. 8. ლიპის ეკლესია. ხედი საკუროთხეველზე

სურ. 9. ლიბის ეკლესია. ხედი და-
სავლეთიდან

სურ. 10. ლიბის ეკლესია. ხედი
ჩრდილოეთიდან

სურ. 11, 12. გალავნის ნაშთები ლიბის ეკლესიის გარშემო

სურ. 13. სვეტის ბაზისი

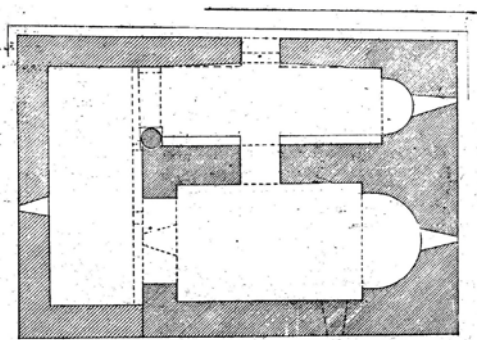
სურ. 14. თაღის ფრაგმენტი

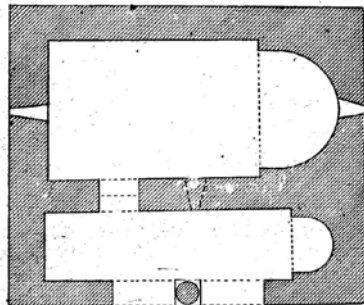
სურ. 15. კარნიზის დეტალი

სურ. 16. ქვაჯვარის ბაზა

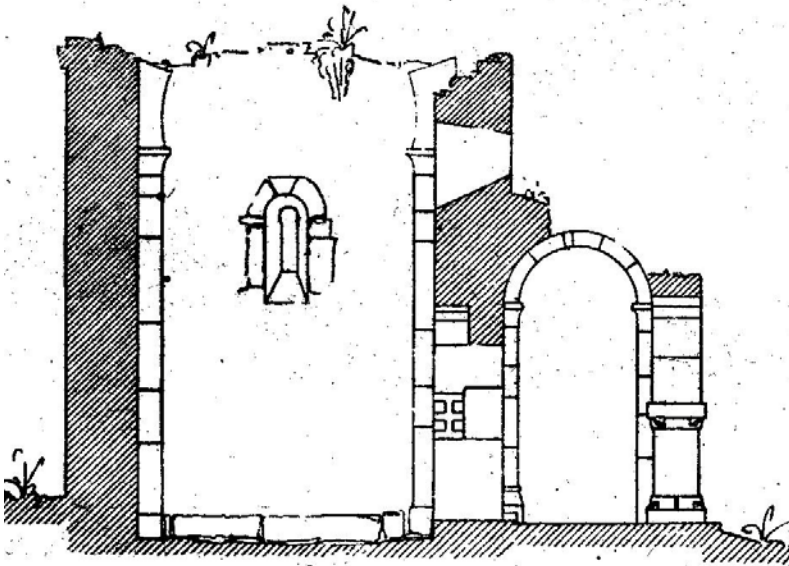
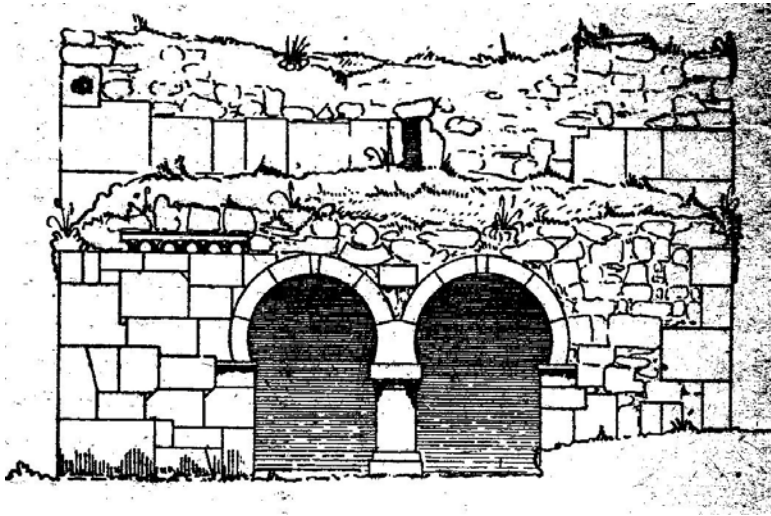

სურ. 17. თეთრიწყაროს (აიაზმას) ეკლესია. VI-VII სს. გეგმა. ნ. ჩუბინაშვილის და რ. შმერლინგის მიხედვით

სურ. 18. თრიალეთი-ოლთისის ეკლესია. VI-VII სს. გეგმა. ნ. ჩუბინაშვილის და რ. შმერლინგის მიხედვით

სურ. 19. აკვანებას ეკლესია. V-VI სს. გეგმა. ლ. რჩეულიშვილის მიხედვით

სურ. 20. თრიალეთი-ოლთისის ეკლესია. სამხრეთის ფასადი და ჭრილი საკუროთხეველზე. ნ. ჩუბინაშვილის და რ. შმერლინგის მიხედვით

სურ. 21. რელიეფური ფრაგმენტი ლიპის ეკლესიის მინაშენიდან

სურ. 22. ქოროლოს ეკლესიის საკტიტორო რელიეფი. X ს.

სურ. 23, 24. რელიეფური ფრაგმენტი ლიპის ეკლესიის მინაშენიდან

სურ. 25, 26. ქვაჯვარი ლიპის ეკლესიის მახლობლად

სურ. 27, 28. რელიეფური ჯვრები აკაურთას ეკლესიის ინტერიერში. VI-VII სს.

სურ. 29. რელიეფი სოფ. გიულბაგიდან. VI ს.

სურ. 30 უკანაგორის სტელა. VI-VII სს.

სურ. 31. აკვანებას ეკლესიის რელიეფი. V-VI სს.

სურ. 32. ბოლნისის სიონის რელიეფი. V ს.

სურ. 33. წილკნის ეკლესიის რელიეფები. V ს.

სურ. 34. ბრდაძორის სტელა. VI ს-ის II ნახ.

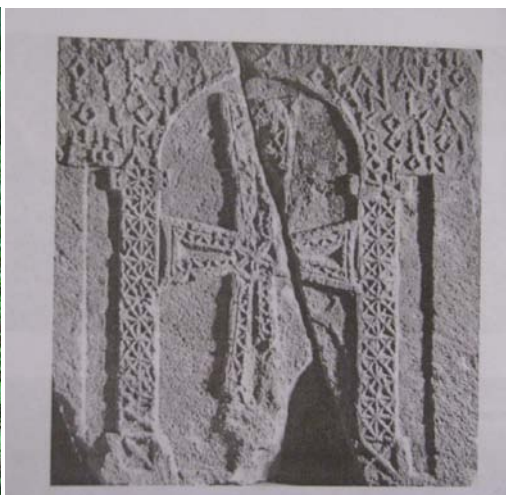
სურ. 35. რელიეფური ჯვარი ღმანისიდან. V-VI სს.

სურ. 36, 37. ფილა-სტელები ლიპის ეკლესიის მახლობლად

სურ. 38. ქვაჯვარის ფრაგმენტი
ლიპის ეკლესიის მახლობლად

სურ. 39. ბეწურაშენის სტელა. V-VI ს.

Nino Silagadze

**ARCHITECTURAL FRAGMENTS AND RELIEVES FROM
VILLAGE LIPI (LOWER KARTLI)**

Summary

The church remnants are traced near village Lipi in Tetrtskaro Municipality. This one-nave building has stoa from the south. The walls have been built with big rude stones. Relief details inside are of great interest – they are effigies of Cross potent on the both sides of altar. In stoa we have two more relieves. One is ornamental stone placed at the entrance, next – unidentified relief on the massive stone, presumably, the scheme of a building. If it is really a scheme, it should be a symbolic expression of world-celebrated Christian monument, like any church from the Holy Land. Nothing has been found like before in Georgia.

Four stelae with Zoroastrian elements are fixed for the first time in the neighborhood. According to stylistic data, church and stelae are to be dated by Early Christian Epoch (6th -7th cc.).